

Aktivity Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc na Slovensku pri budovaní archívnej organizácie (1919 – 1951)¹

Pavol Tišliar

doc. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.
Katedra etnológie a muzeológie
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
e-mail: tisljar@fphil.uniba.sk

This paper examines the history, structure and the activities of the Inspectorate-General of Archives and Libraries in Slovakia between 1919 and 1951. Two renowned historians occupied the post of Inspector General: Václav Chaloupecký, a Czech by birth, and Branislav Varsik. In their role, both these scholars of historiography and history who pioneered these subjects at the Comenius University expended great amounts of time and effort to protect a number of important archives. They also laid the groundwork for the establishment of a truly unified and national network of archives whose mission would be to safeguard the nation's cultural heritage and make it available to the general public.

Key words

protection and supervision, archives, Inspectorate-General of Archives and Libraries, Slovakia, 1919-1951

Po vzniku Československej republiky bolo potrebné prakticky nanovo vybudovať na Slovensku takmer celú verejnú správu. Slovensko, ktoré v rámci Uhorska netvorilo osobitnú územnosprávnú jednotku, nemalo ani osobitné riadiace orgány. Tento problém sa týkal aj organizácie archívnictva. V Uhorku patrila agenda archívov do pôsobnosti ministerstva kultu a vyučovania a ministerstva vnútra. Starostlivosť o jednotlivé archívne celky bol sústredený do viacerých typov týchto pamäťových inštitúcií. Funkciu ústredného archívu plnil Krajinský archív v Budapešti (Magyar országos levéltár) s celouhorskou pôsobnosťou, ktorý bol vytvorený už v roku 1723. Tomuto archívu bola zverená najmä starostlivosť o archívne celky ústredných orgánov krajiny. Župné archívy pôsobili pri jednotlivých samosprávnych župách. Z pohľadu správy boli najmenšími archívmi mestské a obecné archívy, ktoré patrili pod dozor Uhorského hlavného inšpektorátu múzeí a knižníc.² Popri týchto typoch archívov, ktoré kopírovali základnú štruktúru verejnej správy Uhorska, existovali aj súkromné archívy. Staral sa o nich v zmysle výnosu uhorského ministerstva kultu a vyučovania z roku 1901 č. 23509/IIb tiež inšpektorát múzeí a knižníc, ako aj orgány Uhorskej pamiatkovej komisie.³

¹ Príspevok vznikol pri riešení grantovej úlohy **MŠ SR VEGA č. 1/0145/12** „Migračné procesy na Slovensku v rokoch 1918 – 1948“.

² Inšpektorát vykonával svoju činnosť na základe štatútu z roku 1907. Archív Pamiatkového úradu SR v Bratislave (ďalej: APÚ SR), f. Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku (ďalej: f. ŠIAK), škat. č. 1, sign. č. 390/1922.

³ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 390/1922.

Po vzniku Československej republiky ostali na území Slovenska najmä archívne celky bývalých župných archívov, obecné a mestské archívy, z hodnotnejších ešte archívy hodnoverných miest, ktoré boli sústredené pri kláštoroch a kapitulách. Ústredný archív, ktorý by vykonával funkciu Krajinského archívu v Budapešti, na Slovensku neexistoval a úrad Uhorského hlavného inšpektorátu múzeí a knižníc vystriedal v roku 1919 novozriadený Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku. Inšpektora menovalo Ministerstvo školstva a národnej osvety ČSR (MŠANO).

Ministerstvo školstva považovalo archívy najmä za pramene k dejinám spoločnosti a k vedeckému bádaniu. Už koncom roku 1918 československá vláda rozhodla, že starostlivosť o archívy bude patriť práve pod rezort tohto ministerstva,⁴ ktoré si vytvorilo osobitný poradný archívny zbor.⁵ Záujem o archívy však prejavovalo aj ministerstvo vnútra. To videlo, na rozdiel od MŠANO, v archívoch v prvom rade ich využiteľnosť pri vykonávaní štátnej správy. Kompetenčné napätie, ktoré takto vzniklo, napokon do značnej miery poznamenalo aj celkový vývoj a organizáciu archívniectva na Slovensku v prvej polovici 20. storočia.

MŠANO kreovalo funkcie troch inšpektorov archívov a knižníc. Pre územie Čiech bol do funkcie menovaný Dr. Václav Vojtíšek sídliači v Prahe a v Brne sídlil ako inšpektor archívov Dr. František Hrubý.⁶ Štátnym inšpektorom archívov a knižníc na Slovensku bol 12. mája 1919 menovaný 37-ročný Václav Chaloupecký, ktorý predtým pôsobil ako archívár a knihovník v Roudnici nad Labem.⁷ V. Chaloupecký pôsobil vo funkcii inšpektora celé medzivojnové obdobie.⁸

Inšpektor archívov a knižníc bol spočiatku služobne pridelený ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska.⁹ Podľa jeho nariadenia mali dozornej činnosti inšpektora podliehať všetky súkromné archívy a knižnice. Minister školstva zase vymedzil úlohu Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc pre Slovensko v prvom rade ako dozornú činnosť nad verejnými archívmi a knižnicami. Inšpektor sa mal postarať o ich zabezpečenie a pripraviť návrh účelnej archívnej organizácie na Slovensku, ktorá by bola využiteľná nielen pre správnu činnosť, ale aj pre bádateľské účely. Za verejné archívy boli označené župné archívy, archívy hodnoverných miest, mestské a obecné archívy na území Slovenska.¹⁰ Dozorná činnosť inšpektora sa však pri kontrolách prakticky sústredila na odporúčania, ktoré sa týkali ulože-

⁴ Poverenie tohto charakteru bolo prijaté 20. novembra 1918. Pozri bližšie APÚ SR, f. ŠIAK, sign. č. 2432/1926.

⁵ BABIČKA, Václav. Slovenské archívniectví v letech 1919 – 1939 z pohledu Ministerstva školství a národní osvěty v Praze. In: Slovenská archivistika, č. 2/2005, s. 4.

⁶ OROSOVÁ, Martina. Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku v rokoch 1919 – 1939. In: *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*. Zod. red. Darina Vasiľová, roč. 7, 2012, č. 1, s. 32. [30. 6. 2013]. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2012.pdf>

⁷ SVĚCHOTA, Lukáš. Václav Chaloupecký. In: *Pamiatky a múzeá*, 2009, roč. 58, č. 4, s. 68.

⁸ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 5/1919.

⁹ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 1/1919. Minister ČSR pre správu Slovenska po vzniku Československa riadil správu na území Slovenska ako najvyšší správny orgán.

¹⁰ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 390/1922.

nia a zabezpečenia archívnych celkov, posúdenia vhodnosti, či naopak nevhodnosti prostredia, v ktorom sa archívne dokumenty nachádzali, pretože inšpektor nedisponoval právomocami, ktorými by mohol niečo priamo nariaďovať.

Ešte pred ustanovením V. Chaloupeckého do funkcie inšpektora archívov na Slovensku vznikol v januári 1919 *Pamätný spis o archívniectve Slovenska*, ktorý sa snažil zhodnotiť stav slovenských archívov po vzniku Československej republiky. Václav Babička za autora tohto spisu označil Josefa Borovičku, ktorý pôsobil na archívnom referáte MŠANO. Autor v ňom poukázal na najdôležitejšie a z pohľadu dejín Slovenska najcennejšie archívne celky, ktoré sa mali nachádzať na území Slovenska.¹¹ Upozornil aj na problémy, ktoré existovali najmä v súvislosti so súkromnými archívami. Archívy šľachtických rodov, obsahujúce jedinečné archívne pamiatky k dejinám Slovenska, totiž nepodliehali kompetencii vlády a štátu. Boli súkromným vlastníctvom ich majiteľov. Ich čiastočnú ochranu zabezpečovalo prakticky len nariadenie Národného výboru československého o zákaze vývozu umeleckých a historických pamiatok.¹²

Keďže spomínaný pamätný spis predstavoval skôr veľmi všeobecné hodnotenie a z veľkej časti možno skôr pranie, čo všetko by mohlo tvoriť archívne dokumenty Slovenska, jednou z prvých a základných úloh inšpektora archívov a knižníc bolo priame zistenie stavu, v akom sa nachádzajú jednotlivé archívy na Slovensku. Znamenalo to pochopiteľne plánovať a realizovať častejšie služobné cesty mimo Bratislavy. V. Chaloupeckému v tom napomohla aj zľava na cestovnom, ktorú dostal od železnice.¹³ Hoci inšpekčné cesty vykonával pomerne často, pri vtedajšej organizácii archívov, keď mali vlastné archívy aj mestá a obce, ale aj súkromné osoby, nebolo fyzicky možné, aby sa dozorná činnosť a návštevy inšpektora dotkli všetkých, alebo aspoň väčšiny verejných a súkromných archívov na Slovensku. Preto V. Chaloupecký okrem operatívneho zasahovania, na ktoré bol vyzvaný (MŠANO, iné ministerstvá, priama reakcia na správy o stave archívov v tlači), snažil sa svoje pracovné cesty smerovať predovšetkým k významnejším archívnym celkom. Takto už tesne po nástupe skontroloval stav zabezpečenia a uloženia archívnych fondov v Kremnici, Trenčíne, Košiciach, Zvolene, Nitre a ďalších väčších mestách, pričom nekontroloval len samotné mestské archívy, ale zaujímal sa aj o uloženie bývalých župných archívov.¹⁴ Tieto cesty možno hodnotiť jednak z pohľadu výkonu dozoru, ktorý patril k základným povinnostiam inšpektora, ale rovnako i osobným záujmom V. Chaloupeckého, ktorý sa postupne vypracoval na významného historika a vysokoškolského pedagóga na vznikajúcej univerzite v Bratislave.¹⁵

¹¹ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 16/1919, tiež BABIČKA, ref. 4, s. 28; BOROVIČKA, Josef. Archivy v českém státě. In: *Český časopis historický*, roč. 24, 1918, s. 244-254.

¹² Nariadenie Národného výboru č. 13/1918 Sb. z. a n. z 29. októbra 1918.

¹³ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. 4-5/1919.

¹⁴ BABIČKA, ref. 5, s. 5, tiež podrobnejšie správy APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 2, sign. č. 1054/1933.

¹⁵ V. Chaloupecký stál pri zrode Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 1922 pôsobil ako profesor československých dejín. Zastával funkciu dekana fakulty (1929/1930) a v rokoch 1937/1938 aj rektora univerzity.

Na začiatku roku 1919 sa v Paríži začala mierová konferencia, ktorá mala spraviť definitívnu bodku za svetovým konfliktom. Súčasťou rokovaní boli pochopiteľne i problémy, ktoré súviseli so spisovou rozlukou novovzniknutej Československej republiky s priamymi nástupcami Rakúsko-Uhorska, s Rakúskom a Maďarskom. Pre Slovensko bolo mimoriadne citlivé najmä rokovanie so susedným Maďarskom, kde si Československo nárokovalo umelecké a historické pamiatky (osobitne najmä archívne dokumenty) pochádzajúce z územia Slovenska. Právny rámec k nárokom vymedzovala Trianonská zmluva z roku 1920. Už v roku 1919 však začali intenzívne prípravy na vytváranie zoznamu, čo všetky by sa malo vyžiadať z Maďarska. V. Chaloupecký sa v tejto súvislosti angažoval jednak ako inšpektor archívov a knižníc, ale tiež ako historik. V správe pre MŠANO požadoval nárokovať si o. i. aj všetky archívne dokumenty a archívne fondy centrálnych úradov (kráľovská kúria, palatín, komorský archív a i.) z doby vládnutia habsburskej dynastie v rokoch 1526 – 1740. Dôvodil tu tureckou okupáciou veľkej časti Uhorska v tomto období, kedy bola vláda v Uhorsku územne obmedzená hlavne na územie Slovenska. Upozornil tiež na skutočnosť, že Krajinský archív v Budapešti uschovával približne 36 000 stredovekých listín, z ktorých značná časť sa týkala územia Slovenska.¹⁶ Rovnako považoval za potrebné nárokovať si aj písomnosti uhorského snemu, ktorý do roku 1848 zasadal v Bratislave.¹⁷ Podobne reagoval aj na spisovú rozlukú s Rakúskom, kde označil niektoré archívne fondy za dôležité z pohľadu Slovenska.¹⁸ V tejto súvislosti však treba konštatovať, že napriek snahe, ktorú v tomto smere vyvíjalo Československo prakticky počas celého medzivojnového obdobia a netýkala sa len práce inšpektora archívov a knižníc, Maďarsko neodstúpilo historické fondy a pamiatky podľa ustanovení mierovej zmluvy.¹⁹

Ďalšou oblasťou štátneho inšpektora archívov bolo vydávanie povolení na vedecké bádanie. Po vzniku Československa mali archívy slúžiť výhradne na úradné účely a prakticky až do reorganizácie archívnej sústavy mali ostať pre verejnosť zatvorené.²⁰ V. Chaloupecký ako inšpektor mal právomoc udeľovať povolenia na štúdium a v tejto súvislosti aj vychádzal v ústrety viacerým záujemcom o bádanie. Problémom preň neboli ani povolenia pre maďarských bádateľov, ktorých činnosť pozornejšie sledovala československá správa v súvislosti s iredentistickými snahami, ktoré existovali na Slovensku v medzivojnovom období.²¹ V druhej polovici 30. rokov získavali títo bádatelia aj povolenia na fotografovanie archívnych dokumentov, pričom bola podpísaná dohoda o výrobe kópií fotografií aj pre Československo. Napriek tomu sa napokon v medzivojnovom období nepodarilo tieto kópie

¹⁶ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 19/1919.

¹⁷ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 1055/1920.

¹⁸ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 88/1919 a č. 1055/1920.

¹⁹ Podrobnejšie pozri napr. CIULISOVÁ, Ingrid. *Osudy pamiatok Slovenska 1919 – 1949*. Bratislava : KUBKO GORAL, 2004.

²⁰ BABIČKA, ref. 5, s. 7.

²¹ K tejto problematike pozri podrobnejšie napr. HETÉNYI, Martin. (Zjednotená) Maďarská strana na Slovensku 1939 – 1945. Nitra : UKF, 2011.

z Maďarska odkúpiť pre nedostatok finančných prostriedkov.²² O fotografovanie ako spôsob zachovania údajov z archívnych dokumentov mal V. Chaloupecký záujem prakticky už tesne po svojom nástupe do funkcie inšpektora. V návrhu rozpočtu inšpektora na rok 1920 počítal s vyššími finančnými položkami na vytvorenie fotografickej komory a fotografovanie listín do roku 1526. Fotografickú komoru pritom navrhoval zriadiť spoločne pre viaceré úrady, aby sa ušetrili výdavky na zriadenie a prevádzku.²³ Popri štátnom inšpektoráte ju mal využívať aj pamiatkový referát,²⁴ a v budúcnosti prípadne i štátny archív, s ktorým inšpektor archívov rátal v Bratislave. Tento svoj návrh obhajoval ešte na konci 20. rokov v osobitnej správe pre úrad ministra s plnou mocou. Dôvodil v nej stavom zachovania súkromných archívnych celkov bývalej nižšej šľachty, pri ktorých hrozila možnosť odpredaja či vývozu dokumentov.²⁵ Fotografovanie archívnych dokumentov bolo aktuálne aj koncom 30. rokov, keď Štátny historický ústav z Prahy rozširoval v roku 1938 svoj záujem aj o fotografovanie najstarších archívnych dokumentov na Slovensku. Pri príprave slovenského registára do roku 1490 bolo takto pripravené fotografovanie dokumentov z viacerých významnejších miest západného Slovenska.²⁶

Príprava archívnej organizácie na Slovensku sa v agende Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc sústredila na vypracovanie a podávanie návrhov. Štátny inšpektor archívov nemal žiadnu priamu výkonnú moc, aby dokázal zriadiť, či naopak zrušiť nejaký archív. Už spomenutý pamätný spis zo začiatku roku 1919 naznačoval, že pre slovenské archívnictvo je kardinálnym problémom absencia ústredného archívu, v ktorom by sa koncentrovali nielen písomnosti celoslovenského charakteru, ale tiež kde by vzniklo pracovisko, ktoré by dokázalo účinne spolupracovať a metodicky riadiť celú „roztrúsenú“ organizáciu archívov na Slovensku. Autor spisu pritom poukázal na existenciu zemských archívov v západnej časti republiky, ktoré takto mohli slúžiť ako určitý vzor pre zriadenie slovenského ústredného archívu.²⁷ Vo februári 1920 podal prvú ucelenejšiu koncepciu riešenia sústavy archívov na Slovensku aj V. Chaloupecký. Reagoval pritom na prijatie nového župného zákona, ktorým sa mala reorganizovať štátna správa v Československu s cieľom zjednotiť exist-

²² MVSR – Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej: SNA), osobný fond Branislav Varsik (ďalej OF B. Varsik), škat. č. 1, sign. č. 18/1940.

²³ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 22/1919.

²⁴ Vládný komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku bol v roku 1919 zriadený pri úrade ministra s plnou mocou pre správu Slovenska na čele s D. Jurkovičom. V roku 1922 bol premenovaný na Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku, patrilo pod právomoc MŠANO a bol pričlenený k inšpektorátu archívov a knižníc. Do jeho právomoci patrili aj múzeá. Bližšie pozri napr. OROSOVÁ, Martina. Organizácia ochrany pamiatok v medzivojnovom období. In: *Pamiatky a múzeá : Revue pre kultúrne dedičstvo*, roč. 58, 2009, č. 4, s. 2 a n.

²⁵ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, škat. č. 2, bez sign.

²⁶ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 608/1938.

²⁷ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. 16/1919.

tujúcu dvojkolažnosť správy v západnej a východnej časti republiky.²⁸ Navrhoval vytvoriť na Slovensku tri štátne archívy, v ktorých by sa koncentrovali bývalé župné archívy. Ako hlavný archív proponoval slovenský krajský archív v Bratislave, v ktorom mali byť sústredené archívne celky získané na základe mierových zmlúv s Rakúskom a Maďarskom a zároveň sa mal stať tento archív ústredným pracoviskom pre systematické bádanie o dejinách Slovenska. Navrhovanému ústrednému archívu dával prakticky rovnaké úlohy a postavenie, aké mali zemské archívy v Prahe a Brne. Istým špecifikom bratislavského archívu však malo byť aj jeho prepojenie na výučbový proces, ktorý V. Chaloupecký predpokladal v súvislosti so zámerom vytvorenia filozofickej fakulty v Bratislave a štúdiom histórie, čo sa aj oficiálne potom stalo v roku 1921. Význam tejto archívnej inštitúcie mal zdôrazňovať aj názov archívu, ktorý inšpektor archívov navrhol v tvare *Slovenský národný archív v Bratislave*, prípadne *Krajský archív v Bratislave*.

Druhý štátny archív navrhoval umiestniť do Martina a posledný na východné Slovensko do Košíc, pre ktoré proponoval názvy krajské archívy. Všetky tri štátne archívy mali pôsobiť oblastne, pre svoj vymedzený región.²⁹ Sídla archívov neboli vybrané náhodne. V. Chaloupecký ich umiestňoval v podstate do troch najdôležitejších kultúrnych stredísk na Slovensku.³⁰ Argumentom, ktorý mal primäť kompetentné inštitúcie k reorganizácii archívnej sústavy na Slovensku bola aj finančná otázka, keď inšpektor v návrhu argumentoval najmä lacnejšou a efektívnejšou prácou v novozriadených štátnych archívoch, ktoré by sústredili vo svojich depotoch archívne fondy viacerých historických stolíc.³¹ Tento návrh sa však nestal podkladom pre vybudovanie archívnej organizácie na Slovensku.³²

Na medziministerskej porade o organizácii archívnictva, ktorá sa konala 30. januára 1922 v Prahe, podporil V. Chaloupecký svojím dobrozdaním návrh zástupcu MŠANO, referenta Jana Morávka, ktorý navrhoval centralizáciu najmä roztrúsených župných archívov do troch štátnych archívov na Slovensku so sídlami v Bratislave, Banskej Bystrici a Prešove.³³ Je zjavné, že tento návrh bol prerokovaný s V. Chaloupeckým vopred, prípadne priamo vychádzal z jeho predošlých návrhov

²⁸ Verejná správa v českých krajinách a na Slovensku a Podkarpatskej Rusi stála na odlišných základoch. Vyplyvalo to zo skutočnosti, že vnútorná správa v oboch častiach Rakúsko-Uhorska bola riešená nezávisle. V českých krajinách existovalo zemské (krajské) zriadenie, na Slovensku župné. Župná reforma z roku 1920 mala tieto rozdiely zjednotiť. Bola však napokon zavedená do praxe prakticky len na Slovensku od roku 1923 a na Podkarpatskej Rusi neskôr v roku 1926. V západnej časti Československa k vytvoreniu žúp nedošlo.

²⁹ Podľa Chaloupeckého návrhu sa v štátnom archíve v Bratislave mali sústrediť župné archívy zo západného Slovenska zo sídelných miest: Bratislava, Trenčín, Nitra, Zlaté Moravce, Šahy, Komárno a Ostrihom. V archíve v Martine: archívy v Martine, Dolnom Kubíne, Liptovskom Mikuláši a Banskej Bystrici. V Košiciach s ťažiskom na východnom Slovensku: župné archívy Košice, Levoča, Prešov, Michalovce a Rimavská Sobota.

³⁰ APÚ, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. 534/1919.

³¹ APÚ, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 390/1922.

³² V. Babička pre toto obdobie uviedol i korigovaný návrh V. Chaloupeckého z 13. novembra 1920, v ktorom sa Martin a Košice ako sídla štátnych archívov zmenili za Banskú Bystricu a Prešov. BABIČKA, ref. 5, s. 6.

³³ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 390/1922.

riešení organizácie centralizovaných archívov na Slovensku. S archívom v Bratislave sa počítalo ako s hlavným archívom, s obdobnými kompetenciami ako mal bývalý Krajinský archív v Uhorsku. To sa malo premietnuť i do názvu tohto archívu: *Štátny archív pre Slovensko v Bratislave*. Predkladateľ si plne uvedomoval finančnú náročnosť vytvorenia hneď troch archívov, a preto návrh rátať najskôr len s vytvorením ústredného archívu v Bratislave, čo sa malo zohľadniť aj v štátnom rozpočte. Zvyšné dva archívy mali nasledovať v lehote piatich rokov po zriadení bratislavského. Zároveň sa mala kreovať Štátna archívna rada, pričlenená ako poradný orgán k vláde. Archívna rada mala mať na starosti organizáciu a riadenie archívniectva v celej Československej republike. Návrh J. Morávka reflektoval aj na rozdelenie kompetencií v oblasti archívniectva. Pre ministerstvo vnútra bola navrhnutá starostlivosť o archívniectvo štátnej správy (zákonodarne zbory, politická správa, finančná a súdna správa). Ministerstvo zahraničných vecí ČSR malo mať kompetencie v prípade správy vlastného odboru a prezídia ministerskej rady, ostatné ministerstvá, pokiaľ sa to týkalo iných odborov štátnej správy. Osobitne bolo spomenuté aj Ministerstvo poľnohospodárstva ČSR, a to v súvislosti s prebiehajúcou pozemkovou reformou a patrimoniálnymi a hospodárskymi archívmi, ktoré sa nachádzali na zabraných majetkoch. Tu sa starostlivosť o tieto archívy mala prevziať v súčinnosti s MŠANO a Štátnym pozemkovým úradom. Napokon neštátne archívy (obecné, cirkevné, súkromné), čo bol citlivý problém, mali ostať v kompetencii MŠANO. V praxi sa teda mali vytvoriť rezortné archívy. Pod právomocou ministerstva vnútra mal byť na Slovensku zriadený *Štátny archív pre Slovensko v Bratislave* a mali sem patriť aj župné archívy. MŠANO malo na Slovensku kreovať *Štátny úrad pamiatkovej starostlivosti v Bratislave* a podľa zákona o ochrane pamiatok mal naďalej pracovať aj štátny inšpektor archívov a knižníc. Spojovacím článkom celého archívniectva v Československu sa mala stať *Štátna archívna rada*, na čele s predsedom a 12 prísediacimi. Možno však opäť len skonštatovať, že sa ani tento návrh neuplatnil v praxi a organizácia vtedajšieho archívniectva na Slovensku aj naďalej nebola riešená.

Už v polovici 20. rokov sa však začali vynárať prvé vážne problémy s nedoriešenými kompetenciami v oblasti slovenského archívniectva pri vyraďovaní dokumentov zo súdnych a správnych registratúr.³⁴ Vyraďovanie sa totiž podľa platných, ešte uhorských právnych predpisov, vykonávalo v Uhorsku pod dozorom Inšpektorátu múzeí a knižníc a Krajinského archívu v Budapešti. Práve neexistencia ústredného archívu na Slovensku tak komplikovala vzniknutú situáciu. V. Chaloupecký ako inšpektor archívov a knižníc preto odporučil úradu ministra s plnou mocou počkať s vyraďovaním do doby, pokým sa na Slovensku nevytvorí ústredný archív. Keďže však postupne prichádzali viaceré ďalšie podnety, v ktorých súdne inštitúcie žiadali informáciu, kto je vlastne kompetentný dohliadať nad vyraďovaním spisov z registratúr, ktorým už uplynula lehota uloženia, úrad ministra s plnou mocou navrhol V. Chaloupeckému, aby kompetencie Krajinského archívu v Budapešti vo veci

³⁴ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 2163/1925.

vyraďovania registratúr prešli na inšpektora archívov a knižníc, keďže zriadenie ústredného archívu bolo v tomto období stále v nedohľadne. Hoci išlo zo strany úradu ministra s plnou mocou o logický a v situácii, v ktorej sa nachádzalo slovenské archívniectvo, aj o jediný priechodný návrh, V. Chaloupecký musel konštatovať, že prevzatie týchto kompetencií by ako jednotlivec jednoducho fyzicky nezvládol. V prípade prevzatia kompetencií inšpektorátom navrhoval MŠANO rozhodne zvýšiť odborný personál štátneho inšpektorátu archívov.³⁵ Práve v tomto smere informovalo MŠANO aj úrad ministra s plnou mocou v Bratislave. Problém s kompetenciami pri vyraďovaní pokračoval aj v 30. rokoch. Štátny inšpektor oznámil MŠANO, že návrhy na vyraďovanie v podstate dostával iba na vedomie a ministerstvo vnútra v súvislosti s vyraďovaním registratúr odporúčalo všeobecne jednotlivým súdom obracať sa „na niektorý z archívov“.³⁶ Keďže trval nejasný stav v oblasti kompetencií vyraďovania písomností z registratúr, V. Chaloupecký navrhoval poveriť dozom nad vyraďovaním Archív Krajinského úradu v Bratislave, ktorý vznikol v roku 1928.³⁷ Tento archív sa však odmietol zúčastňovať vyraďovania. Dôvodil jednak nedostatkom personálu, ale rovnako aj malou kapacitou archívu. Ako ďalšie riešenie navrhol V. Chaloupecký zriadiť osobitný súdny archív, prípadne by tieto kompetencie mohol po personálnom zvýšení plne prevziať inšpektorát archívov a knižníc.³⁸ Nič z toho sa napokon nerealizovalo a o vyraďovaní spisov dostával štátny inšpektor aj naďalej len informácie na vedomie a tento proces neriadil.

Vytvorenie archívu pri Krajinskom úrade v Bratislave, výnosom z 20. septembra 1928, bolo krokom vpred. Podľa dočasných smerníc, ktoré mali platiť do definitívneho organizovania krajinského archívu, bol tento archív označený za vedeckú inštitúciu, ktorá podlieha Krajinskému úradu v Bratislave. Súčasťou tohto archívu sa stali aj všetky župné archívy a ich personál, hoci nie fyzicky osobitným zvozom archívneho materiálu do Bratislavy. Krajinský archív nemal k dispozícii vhodnú budovu, ale ani početnejší odborný archívny personál.³⁹

Kvalifikovaný odborný personál bol ďalším problémom slovenského archívniectva. Po vzniku Československej republiky sa síce v Prahe vytvorila *Štátna archívna škola*, ktorá počas trojročného štúdia pripravovala odborných pracovníkov – archivárov,⁴⁰ no jej absolvovaním sa na Slovensku mohli preukázať len jednotlivci. Problémom bola aj systemizácia služobných miest archivárov. Po vzniku Československa bolo na Slovensku len 14 archívnych pracovných miest, ktoré boli viazané na župné archívy. Po župnej reforme v 20. rokoch však poklesol počet žúp na šesť, čo spôsobilo, že sa množstvo systemizovaných miest ešte viac zredukovalo. V. Chaloupecký v správe MŠANO spomenul, že polovicu z aktívnych župných archivárov

³⁵ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 1, sign. č. 401/1926.

³⁶ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 2, sign. č. 1208/1934.

³⁷ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 2, sign. 1054/1933.

³⁸ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 2, sign. č. 1208/1934.

³⁹ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 2, sign. č. 1054/1933.

⁴⁰ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 14/1940.

už tvorili penzisti.⁴¹

V. Chaloupecký pôsobil vo funkcii inšpektora archívov a knižníc prakticky do konca roku 1938. Po svojom odchode nastúpil v Prahe ako profesor československých dejín na Filozofickú fakultu Karlovej univerzity.⁴² Vo funkcii inšpektora ho k 27. júnu 1939 nahradil historik Branislav Varsík, hoci V. Chaloupeckého zastupoval už v predchádzajúcom období. Rovnako ako jeho predchodca pôsobil aj B. Varsík ako profesor na Filozofickej fakulte UK v Bratislave na Katedre všeobecných dejín. B. Varsík plnil úlohy štátneho inšpektora až do roku 1951, kedy sa začala reorganizácia archívnej sústavy na Slovensku. B. Varsík bol archivárom. Pôsobil totiž v Krajskom archíve ako jeho prednosta. Do funkcie štátneho inšpektora sa takto dostal skúsený človek, ktorý sa do potrieb archívnictva rozumel nielen teoreticky, ale i z pohľadu aktívnej archívnej praxe.

Oproti medzivojnovému obdobiu nastali pri kompetenciách a vymedzení postavenia štátneho inšpektora archívov a knižníc niektoré zmeny. Tie do značnej miery vyplynuli z existencie nového štátneho útvaru a novej politickej situácie, ktorá sa vytvorila v roku 1939. Na Slovensku začali pôsobiť až dvaja štátni inšpektori. Z dozornej pôsobnosti predchádzajúcej funkcie inšpektora sa totiž vyčlenili rímskokatolícke archívy a knižnice, ktoré prešli pod dozor druhého inšpektora. Túto funkciu zastával do roku 1944 Vojtech Bucko.⁴³ Nezmenila sa však rezortná príslušnosť inšpektora. Ako inšpektor patrila B. Varsík pod Ministerstvo školstva a národnej osvetly Slovenskej republiky.

Vznik Slovenskej republiky (1939 – 1945) znamenal v oblasti archívnictva ďalšie komplikácie. Na Slovensku nebola žiadna vzdelávacia inštitúcia, kde by sa mohli archivári školiť, prípadne si zvýšiť kvalifikáciu. Už dopredu bolo isté, že vyškoliť archivárov nebolo možné organizovaním niekoľkotýždenných kurzov, keďže práca archivára patrí medzi špecializované profesie.⁴⁴ To bolo zrejme aj B. Varsíkovi, ktorý ako dočasné riešenie odporúčal v prípade nedostatku kvalifikovaných archivárov využiť aspoň znalosti absolventov histórie Filozofickej fakulty, v tej dobe už premenovanej Slovenskej univerzity. Avšak úradníci pracujúci v archívoch museli po trojročnej archívnej praxi vykonať archívnu skúšku, aby mohli byť zamestnaní ako riadni archivári. Túto skúšku mohli pracovníci archívov absolvovať buď na špecializovanej štátnej archívnej škole, ktorá však na Slovensku nepôsobila, alebo na osobitnej ustanovovacej archívnej skúške.⁴⁵ Preto inšpektor archívov navrhol jednoduchší a operatívnejší spôsob, a to vytvoriť ustanovujúcu archívnu skúšku, ktorú by mohli absolvovať koncipienti s praxou v archívoch. Základom skúšky sa stal dočasný skúšobný poriadok pre štátne archívne skúšky na archívnej škole v Prahe

⁴¹ APÚ SR, f. ŠIAK, škat. č. 2, sign. č. 1208/1934.

⁴² SVĚCHOTA, ref. 7, s. 68.

⁴³ SNA, OF B. Varsík, škat. č. 2, sign. č. 40/1945. Po V. Buckovi sa celá jeho agenda opäť zlúčila a v poslednom vojnovom období už na Slovensku pôsobil znova len jeden inšpektor archívov a knižníc B. Varsík.

⁴⁴ SNA, OF B. Varsík, škat. č. 1, sign. č. 14/1940.

⁴⁵ SNA, OF B. Varsík, škat. č. 1, sign. č. 7/1940.

z roku 1923.⁴⁶ B. Varsik zároveň navrhol ministerstvu školstva aj zloženie skúšobnej komisie, do ktorej zaradil skúsených archívárov a historikov, ktorí mali zloženú archívnu skúšku. Navrhol seba ako bývalého archívára a niekdajšieho prednostu Archívu Krajinského úradu v Bratislave, Daniela Rapanta a Alexandra Húščavu, ktorí kedysi rovnako pracovali v spomenutom archíve a v 40. rokoch už pôsobili ako profesori dejín na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Obsah archívnej skúšky bol obdobou skúšok na archívnej škole v Prahe. Z pomocných vied historických sa mala zamerať na paleografiu a diplomatiku, kde štátny inšpektor označil ako odborníka A. Húščavu, na dejiny verejnej správy a dejiny Slovenska D. Rapanta a na archívniectvo navrhoval ako skúšajúceho seba. Na Štátnej archívnej škole v Prahe bolo navyše súčasťou skúšky aj rímske a kanonické právo, ktoré B. Varsik nenavrhol ako samostatnú časť skúšky. Uviedol však, že je pravdepodobné, že pri skúšaní ostatných okruhov jednoducho vyplynú spomenuté problémy.⁴⁷ Podobne navrhoval riešiť situáciu aj v knihovníctve, kde sa vzorom knihovníckej skúšky mal stať skúšobný poriadok *Knihovníckeho kurzu* pri Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Tu ako členov komisie navrhol V. Bucku a Vítázoslava Gajdoša ako lektorov knihovníctva a Ľudovíta Zachara, prednostu knižnice Slovenskej univerzity v Bratislave.⁴⁸

Personálne problémy, popri celkových organizačných, patrili v slovenskom archívniectve k akútnym prakticky celú prvú polovicu 20. storočia. V roku 1941 požiadal Zväz slovenských múzeí B. Varsika o odporúčanie osôb na miesta archívárov v Levoči a Bardejove. Inšpektor archívov a knižníc im pomôcť nevedel. Poukázal nielen na celkovo zlý stav odborného personálu v archívniectve, ale rovnako spomenul i problémy s nedostatočným počtom absolventov histórie, ktorých bolo málo aj na obsadenie miest stredoškolských učiteľov. Vyjadril však nádej, že v blízkej budúcnosti sa tento problém bude riešiť, keďže v tej dobe študoval dejiny vyšší počet študentov. B. Varsik odporúčal, aby sa prípadní záujemcovia o miesto archívára hlásili na históriu a absolvovali po dvoch rokoch aspoň prvú štátnu skúšku.⁴⁹

Problém archívárskej, ale aj knihovníckej odbornej kvalifikácie sa čiastočne riešil na konci roku 1941 vytvorením skúšobnej komisie.⁵⁰ Predsedom komisie, menovanej MŠANO, sa stal B. Varsik, ktorý bol zároveň skúšobným komisárom za archívniectvo a pramene k dejinám Slovenska. Podpredsedom sa stal Ľ. Zachar, ktorý skúšal základy knihovedy a knižničnej správy pre správu vedeckých a špeciálnych knižníc. Za ďalších členov a skúšobných komisárov boli menovaní A. Húščava, skúšal paleografiu a diplomatiku, a Štefan Luby, ktorý dohliadal na základné právne pojmy, dejiny verejnej správy na Slovensku, zákonodarnú úpravu knižničnej správy a tlačový zákon.

⁴⁶ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 13/1940.

⁴⁷ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 7/1940.

⁴⁸ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 13/1940.

⁴⁹ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 10/1941.

⁵⁰ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 1/1942.

B. Varsik, rovnako ako jeho predchodca vo funkcii V. Chaloupecký, podnikal inšpekčné pracovné cesty po archívoch, spravidla po väčších regiónoch. Vykonával aj pracovné cesty vychádzajúce z požiadaviek MŠANO či na iný podnet, ktorý mu dal príčinu ku kontrole archívov. V roku 1941 takto prešiel a skontroloval archívy severného Slovenska, Turiec a Liptov. Následne na východnom Slovensku v Michalovciach zabezpečil archív rodiny Sztáray a v Humennom Andrásyho knižnicu.⁵¹ V roku 1942 vykonal pracovné cesty do archívov v Kremnici, Štiavničke (archív rodiny Révay), v Ružomberku a Krasňanoch. V Krasňanoch však zistil, že sa v kaštieli už nenachádza rodový archív Pongrácovcov, ktorý tu ešte v roku 1923 kontroloval predchádzajúci inšpektor archívov V. Chaloupecký. Ukázalo sa, že tento archív bol v roku 1932 predaný na dražbe.⁵² Až dodatočne sa mu podarilo zistiť, že bol archív odpredaný do Žiliny.⁵³ Aj tento problém poukazuje na nedostatočné legislatívne zabezpečenie ochrany súkromných archívov a značnú bezmocnosť inšpektora archívov a knižníc.

V roku 1942 tiež navštívil cirkevné archívy na Myjave a v okolí a tiež vycestoval na Spiš, kde skontroloval zabezpečenie levočského mestského archívu a archívne dokumenty Spišskej župy.⁵⁴ V nasledujúcom roku zase vykonal kontrolu bankských archívov (Štátne bankské riaditeľstvo v Kremnici, Obvodný bankský úrad v Banskej Bystrici, Štátne solivary v Soľnej Bani pri Prešove, archív Obvodného bankského úradu v Spišskej Novej Vsi)⁵⁵ a archívov na Záhorí (Holíč, Skalica).⁵⁶

Aj B. Varsik sa ako inšpektor archívov zaoberal spisovou rozlukou s Maďarskom a problémami zo vzájomného vyrovnania kultúrneho dedičstva medzi Slovenskom a Maďarskom. Vyplynulo to už po územných zmenách na konci roku 1938 a po tzv. malej vojne v roku 1939. Maďarsko po obsadení južnej a východnej časti Slovenska požadovalo aj archívne dokumenty (najmä archív Komárňanskej a Abovsko-turnianskej župy),⁵⁷ ktoré sa viazali na nové obsadené územie. B. Varsik ako štátny inšpektor zastával názor, že tieto archívne celky možno vydať len potom, ak Maďarsko prejaví snahu vrátiť dokumenty, o ktoré Československo žiadalo ešte na základe Trianonskej mierovej zmluvy. Konkrétne V. Buckovi ako druhému inšpektorovi rímskokatolíckych archívov a knižníc uviedol ako príklad archív hodnoverného miesta v Hronskom Beňadiku, ktorý bol koncom 19. storočia odvezený do Ostrihomu.⁵⁸ V tejto súvislosti sa B. Varsik v apríli 1940 informoval aj u Matici slovenskej, ktoré konkrétne archívne dokumenty, prípadne iné historické či umelecké pamiatky boli odvezené po jej zakázaní a zatvorení v 19. storočí.⁵⁹ Napokon sa mu pri spisovej rozluke s Maďarskom podarilo získať späť rukopisný materiál

⁵¹ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 7/1942.

⁵² SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 40/1942.

⁵³ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 42/1942.

⁵⁴ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. 5/1943.

⁵⁵ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. 30/1943.

⁵⁶ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 37/1943.

⁵⁷ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 25/1942; SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 41/1942.

⁵⁸ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 11/1940.

⁵⁹ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 10/1940.

a tlačivá Matice slovenskej, ktoré boli uložené v Krajinskej Széchényiho knižnici v Budapešti.⁶⁰ Pokúšal sa tiež o navrátenie archívnych dokumentov, ale aj muzeálii Banskej Štiavnice, ktoré sa dostali do Maďarska v roku 1918, v tomto prípade však nebol úspešný.⁶¹

Oproti svojmu predchodcovi bol B. Varsik úspešnejší aj v získaní kópií fotografického materiálu listín. Ako sme spomenuli vyššie, V. Chaloupeckému sa napriek ochote Krajinského archívu v Budapešti nepodarilo zakúpiť fotokópie dokumentov. B. Varsik získal viackrát povolenie a finančné prostriedky od MŠANO na nákup. Zaujímavé však bolo, že sa fotokópie týkali archívnych dokumentov, ktoré sa do roku 1938 nachádzali na území Slovenska. Týkali sa archívu premonštrátskeho kláštora v Jasove, ktorý ako hodnoverné miesto obsahoval množstvo údajov k dejinám Slovenska a Slovákov.⁶² MŠANO mu začiatkom roku 1941 zaslalo poukážkou 5 000 korún,⁶³ ktoré využil na nákup 833 fotografií listín z Jasova a ihneď požiadal MŠANO o ďalšiu dotáciu, tentoraz vo výške 10 000 korún.⁶⁴ V lete 1942 takto získal dotáciu vo výške 8 000 korún na zakúpenie ďalších fotokópií z Maďarska.⁶⁵

Z pohľadu archívnej organizácie na Slovensku zdedila novovytvorená Slovenská republika (1939 – 1945) organizáciu predchádzajúceho obdobia. Najvýznamnejším archívom bol Archív Krajinského úradu v Bratislave. Po zániku Krajinského úradu, z ktorého preberalo najmä správnu časť agendy Ministerstvo vnútra SR, sa tento archív premenoval na Archív Ministerstva vnútra SR. O potrebe účinnej archívnej legislatívy sa neprestalo hovoriť v slovenskom archívniectve prakticky od vzniku Československej republiky. K pokusom z prvej polovice 20. rokov, ktoré skončili neúspechom a neustálym odkladaním problému, sa pridali ďalšie na začiatku 40. rokov.⁶⁶ Na konci roku 1941 sa opätovne začalo hovoriť o vydaní archívneho zákona, ktorý sa mal týkať organizácie, riadenia, ale aj doriešenia kompetenčných problémov, ktoré existovali v slovenskom archívniectve. Na inšpektora archívov a knižníc sa v tejto súvislosti obrátilo prezídium MŠANO so žiadosťou o vyjadrenie sa k problému archívneho zákona. B. Varsik uviedol dve roviny, ktoré by mal nový návrh riešiť. Prvá rovina sa mala týkať ochrany archívnych pamiatok a ochrany verejných archívov. Tu navrhol riešiť ochranu archívnych dokumentov spoločne s ochranou historických a umeleckých pamiatok, ktoré patrili do oblasti stavebných pamiatok, múzejníctva, knihovedy a pod. Druhá rovina sa mala týkať archívnej organizácie, a to v prvom rade vytvorenia *Štátneho archívu na Slovensku*, kde by základ tvorili štátne administratívne archívy. Táto téma bola v tomto období predmetom viace-

⁶⁰ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 16/1940.

⁶¹ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 32/1941, SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 11/1944.

⁶² SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 18/1940.

⁶³ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 6/1941.

⁶⁴ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 18/1941.

⁶⁵ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 30/1942.

⁶⁶ JANKOVIČ, Vendelín – JERŠOVÁ, Mária. K problémom slovenského archívniectva. In: *Sborník Matice slovenskej*, 18, 1940, str. 258-270.

rych porád na Ministerstve vnútra SR.⁶⁷

V súvislosti s organizáciou archívov sa vyjadril aj k zámerom Archívu Slovenského národného múzea v Martine (SNM) a Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ktoré sa snažili deponovať turčiansky archív do roku 1800 v Archíve SNM v Martine. B. Varsik tu uviedol, že je toho názoru, že bývalé župné archívy sú v správe Archívu Ministerstva vnútra SR a mali by ostať riadené jedným vedením a musia byť organizované jednotne. Považoval preto za správne, aby túto záležitosť najskôr prebral Archív SNM s Archívom Ministerstva vnútra SR. Inšpektor tiež upozornil, že z archívneho hľadiska je neprípustné, aby sa deponovali len dokumenty do roku 1800 a mladšie nie, pretože naň nemá Archív SNM miesto. Župný archív by podľa jeho názoru mal ostať ako jeden celok. Z jeho vyjadrenia však vyplýval skôr zdržanlivý postoj, keďže sa v tejto dobe hovorilo o prijatí právnej normy, ktorou sa mal zriadiť štátny archív.⁶⁸ Preto aj Archív SNM, v zastúpení Máriou Jeršovou, stiahol svoj úmysel o deponovanie turčianskeho archívu. Požiadali však o možnosť výpožičiek archívnych dokumentov z tohto fondu na vyžiadanie bádateľov v študovni Archívu SNM, s čím štátny inšpektor archívov a ministerstvo vnútra súhlasili.⁶⁹

Práve v postoji B. Varsika k ministerstvu vnútra možno vidieť výraznejší rozdiel oproti V. Chaloupeckému ako inšpektorovi archívov a knižníc. V. Chaloupecký totiž značne bránil záujmy a prikláňal sa najmä na stranu medzivojnového ministerstva školstva. Prejavovalo sa to v takmer všetkých jeho návrhoch a odporúčaníach. Badať to najmä v neskrýtom názore, že archívy na Slovensku by mali kompetenčne patriť v prvom rade pod MŠANO. Naproti tomu prístup B. Varsika k funkcii inšpektora, ktorý bol podriadený a patril tiež pod ministerstvo školstva, bol odlišný a zjavne neutrálny. Ako archivár, ktorý nastúpil do funkcie z Archívu Krajinského úradu v Bratislave, poznal priamo aj druhú stránku využitia archívov na správne účely a hovoriť o zvyhodňovaní niektorého zo spomenutých rezortov u neho nie je možné.

Archívna organizácia sa napokon v čase existencie Slovenskej republiky (1939 – 1945) v podstate nezmenila. Azda jedinou zaujímavosťou v tomto smere predstavuje úmysel slovenských evanjelikov a. v. o zriadenie Ústredného archívu evanjelickej a. v. cirkvi v Martine, o ktorom MŠANO informovalo inšpektora archívov v polovici roku 1942.⁷⁰

Keď B. Varsik ako inšpektor archívov vo svojej správe zo začiatku roku 1943 konkretizoval svoju dozornú pôsobnosť nad archívami a knižnicami, uviedol, že pod jeho dozor patria „tisícky archívov“. Nepreháňal. Pod dozor inšpektora totiž patrili verejné administratívne župné archívy, mestské, cirkevné (okrem katolíckych), patrimoniálne a súkromné (šľachtické, zemianske, rôznych spolkov, najmä

⁶⁷ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 13/1942; HUBENÁK, Ladislav. Štátny slovenský ústredný archív. In: SEDLÁK, František – ŽUDEL, Juraj – PALKO, František. *Štátny slovenský ústredný archív : Sprievodca po archívnych fondoch I. Oddelenie feudalizmu*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1964, s. 15.

⁶⁸ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 32/1942.

⁶⁹ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 50/1942; SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 53/1942.

⁷⁰ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 28/1942.

cechových a pod.).⁷¹ Roztrúsenosť týchto archívov, najmä obecných, mestských a súkromných a vznik nových, napríklad prekvalifikovaním registratúr nových štátnych inštitúcií, úplne znemožňovalo dôslednú kontrolu ich uloženia a zabezpečenia. B. Vasik pri tejto príležitosti aj konštatoval, že kontroluje prakticky len najbohatšie a najvýznamnejšie (vybrané) archívne celky. Popri tom sleduje dennú tlač a reaguje aj na prípadné upozornenia o stave archívov. Takto napríklad v roku 1942 zabezpečil patrimoniálny archív v Moravskom Sv. Jáne, kde kaštieľ prešiel do rúk Hlinkovej mládeže a archív bol vyhodенý do vlhkej pivnice. Inšpektor archívov sa postaral o jeho prevezenie do Archívu Ministerstva vnútra SR v Bratislave. Rovnako takto zakročil v Banskej Štiavnici pri archíve banského riaditeľstva, ktorý sa po jeho zásahu premiestnil do budovy bývalej pošty.⁷²

Približovanie sa frontu znamenalo pre Slovenskú republiku (1939 – 1945) riešiť vážne problémy so zabezpečením historických a umeleckých pamiatok. Táto úloha sa premietla do agendy štátneho inšpektora archívov a knižníc v príprave zabezpečenia archívov na Slovensku tak, aby boli čo najmenej zraniteľné. Preto už od začiatku roku 1945 vznikali viaceré návrhy ako najlepšie riešiť túto situáciu. MŠANO navrhlo koncentrovať archívy, čo B. Varsik rozhodne neodporúčal. Argumentoval tým, že by mohlo dôjsť k zničeniu dokumentov jednak už priamo pri sťahovaní, a tiež kvôli riziku prípadnej katastrofy, ktorá by sa mohla týkať práve koncentrovaného archívu. Argumentoval tu Martinom a jeho ohrozením v roku 1944.⁷³

Zabezpečenie pamiatok kultúrnej hodnoty sa riešilo aj na porade MŠANO 12. januára 1945. Vznikla tu myšlienka odsunúť „cenné, nenahraditeľné kultúrne hodnoty ako aj umelecké alebo vedecké unikáty ... asi do okolia Drážďan v Nemecku.“ Na základe toho požiadalo MŠANO štátneho inšpektora archívov a knižníc, aby vykonal potrebné prípravy na odsun. Vyzvali ho aj k podaniu podrobnej správy, ako sa archívy na Slovensku zabezpečili na prechod frontu. B. Varsik v správe uviedol, že všetky dôležité archívy na západnom Slovensku boli dostatočne zabezpečené.⁷⁴ Problém zaistenia archívov sa riešil aj na porade ministerstva vnútra 13. februára 1945, kde však inšpektor archívov nebol prítomný. Prítomní sa uzniesli na tom, že transportovať archívy netreba. Naopak zdôraznila sa ich potreba zabezpečenia na mieste.⁷⁵

Obdobie po prechode frontu Slovenskom znamenalo pre štátneho inšpektora archívov a knižníc čas na zisťovanie škôd. Ukázalo sa, že došlo i k nenávratným škodám. Príkladom toho bola úplná likvidácia bývalého župného archívu Hontu, ktorý sa nachádzal v Šahách. Sovietska armáda si totiž v budove, kde bol archív, vybudovala nemocnicu a archívne dokumenty pohádzali do Ipľa.⁷⁶

⁷¹ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 5/1943.

⁷² SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 5/1943.

⁷³ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 1/1945.

⁷⁴ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 10/1945.

⁷⁵ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 11/1945.

⁷⁶ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 27/1946.

Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku bol po oslobodení podriadený prakticky nástupcovi MŠANO, Povereníctvu školstva a národnej osvety. Už v júli 1945 vykonal B. Varsik inšpekčnú cestu do Košíc, kde zistil, že archívne dokumenty neboli zničené ani odsunuté.⁷⁷ Východné Slovensko však predsa len bolo dotknuté prechodom frontu najviac. Ustupujúca nemecká armáda totiž odsunula viaceré archívne celky z oblasti Spiša a Šariša. Išlo napríklad o archívne fondy Bardejova, Prešova, Spišskej Soboty, Kežmarku, Levoče a iných miest. Začiatkom septembra 1945 bol B. Varsik na povereníctve školstva poverený pátraním po týchto archívnych dokumentoch. Na povereníctve pôsobiaci Vladimír Wagner ho pritom informoval, že sa archívne dokumenty pravdepodobne odsunuli do Opavy, Šumperku a Liberca.⁷⁸ V Opave bol B. Varsik úspešný. Podarilo sa mu v Sliezskom zemskom archíve v Opave nájsť viaceré archívne fondy zo Slovenska. Po ich prevezení na vlakovú stanicu ich z väčšej časti expedoval v osobitnom vagóne do Tatranského múzea okresu Popradského (od roku 1961 Podtatranské múzeum) v Poprade.⁷⁹ Opavský archív slúžil ako zberný archív pre nemeckú armádu. Nachádzali sa tu aj archívne dokumenty pochádzajúce zo Sovietskeho zväzu. Slovenské archívne celky ostali v poriadku. Napríklad bardejovský archív bol uskladnený až v 109 debnách, ktoré boli dobre uložené. Menej poškodené však boli aj knihy z lyceálnej knižnice z Kežmarku, ktoré boli vybalené z debien a vystavené vlhkému prostrediu. Časť archívnych dokumentov tu bolo potrebné aj pretriediť a z tohto dôvodu sa v opavskom archíve inšpektor archívov a knižníc dohodol, že do niekoľkých týždňov bude transportovaná ďalšia zásielka na Slovensko. B. Varsik sa ešte do konca septembra 1945 presunul do Popradu, kde sa dohodol so správcom popradského múzea Eugenom Bohušom, že archívne celky z transportu prevezme a po roztriedení ich odošle jednotlivým dotknutým obciam a mestám.⁸⁰ B. Varsik bol v Opave dvakrát a výsledkom jeho práce bolo, že sa potom do Popradu dostal ešte jeden plný vagón archívnych dokumentov.⁸¹ Napriek všetkej snahe, ešte začiatkom roku 1947 štátny inšpektor vo svojej správe uviedol, že niektoré časti archívnych celkov z východného Slovenska stále nie sú navrátené.⁸²

Ďalšie archívne dokumenty našiel štátny inšpektor v Prahe v Národnej knižnici. Nachádzal sa tu rozsiahly súbor písomností Deutsche Partei zo Slovenska. Vzhľadom k obsahu dokumentov malo o tieto písomnosti záujem hlavne Ministerstvo vnútra ČSR, preto sa B. Varsikovi nepodarilo tento súbor expedovať na Slovensko. Navrhoval požadovať ho cez Povereníctvo SNR pre vnútro v Bratislave.⁸³ Či sa napokon podarilo celý súbor týchto dokumentov expedovať na Slovensko, sa z osobného fondu B. Varsika nedozvedáme.

⁷⁷ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 16/1945.

⁷⁸ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 18/1945.

⁷⁹ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 19/1945; sign. č. 29/1945; sign. č. 32/1945.

⁸⁰ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 21/1945, SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 27/1945. Vlák s archívnyimi dokumentmi dorazil do Popradu až 15. októbra 1945.

⁸¹ VARSÍK, Branislav. *O čom mlčia archívy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1987, s. 125.

⁸² SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 9/1947.

⁸³ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 45/1945.

Pri Liberci, na farnosti Svätlá pod Ještědem, o ktorom sa hovorilo na povereníctve školstva, štátny inšpektor archívov našiel archívne dokumenty evanjelickej a. v. cirkvi z Krompách, ktoré sa mu podarilo expedovať na Slovensko.⁸⁴

Odvlečené archívne dokumenty neboli jedinou agendou, ktorá bola v tomto čase naliehavá. Opätovne totiž v súvislosti s koncom vojny prišla na rad otázka spisovej rozluky s Maďarskom. B. Varsik tu aktívne pôsobil ako historik a inšpektor archívov a knižníc. Priamo sa podieľal na rokovaníach o mierovom vyrovnaní s Maďarskom. Už začiatkom roku 1946 sa vytvoril *Slovenský zbor pre otázky reštitúcie kultúrnych materiálov z cudziny*, kde vo funkcii tajomníčky pôsobila Mária Jeršová. B. Varsik tu zastupoval oblasť archívniectva.⁸⁵ V júli 1946 na jednej z porád Slovenského zboru B. Varsik kritizoval predchádzajúci postup pri spisovej rozluke a zdôraznil, že je potrebné, aby sa na pripravovanej mierovej schôdzi opätovne zdôraznila požiadavka navrátenia umeleckých a historických pamiatok, ako bolo stanovené v Trianonskej mierovej zmluve.⁸⁶ Aktívne sa podieľal na vyhľadávaní archívnych dokumentov v Maďarsku, ktoré patrili podľa mierovej zmluvy na Slovensko.⁸⁷ Popri tom všetkom ešte B. Varsik stihol v roku 1946 uskutočniť pomerne ťažkú inšpekčnú cestu po niektorých archívoch východnej časti južného a východného Slovenska, keď o. i. navštívil archívy v Rožňave, Košiciach, Prešove a Bardejove.⁸⁸

Opäť sa v tomto období aktivizovala archívna a knižnícka skúšobná komisia, ktorá bola menovaná na roky 1946 – 1951. Z pôvodného osadenstva komisie došlo k zmene len v prípade V. Bucku, ktorého nahradil Igor Hrušovský.⁸⁹ Ešte začiatkom roku 1947 Zväz slovenských knihovníkov nabádal štátneho inšpektora archívov a knižníc, aby inicioval aj založenie „školy archívnej, knižníckej eventuálne aj muzejníckej“. B. Varsik však po rozhovore s A. Húščavom odpovedal zväzu knihovníkov negatívne. Dôvodil, že vytvorenie archívnej školy v Bratislave by sa zrejme nestretlo s väčším záujmom u uchádzačov o štúdium, keďže existuje v Prahe archívna škola, ktorú môžu absolvovať prípadní záujemcovia.⁹⁰ Kvalifikácia archívárov na Slovensku tak bola napokon definitívne riešená až po vzniku jednoodborového vysokoškolského štúdia archívniectva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v roku 1950. Zakladateľom odboru bol už spomínaný A. Húščava.⁹¹

Po skončení vojny a postupnej konsolidácii pomerov v obnovenej Československej republike nastalo aj na poli archívniectva obdobie ďalších diskusií o archívnej organizácii na Slovensku. Už 18. januára 1946 sa uskutočnila na povereníctve školstva porada o možnostiach zriadenia štátneho archívu na Slovensku. Povereníctvo školstva pritom nebolo jediné, ktoré v tomto smere vyvíjalo aktivity. Pove-

⁸⁴ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 4/1946.

⁸⁵ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 14/1946.

⁸⁶ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 30/1946.

⁸⁷ B. Varsik podrobne opísal svoje aktivity pri snahe o získanie a navrátenie archívnych dokumentov na Slovensko vo svojich pamätiach: VARSIK, ref. 81, s. 123 a n.

⁸⁸ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 39/1946.

⁸⁹ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 47/1946.

⁹⁰ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 12/1947.

⁹¹ NOVÁK, Jozef. *Heraldik bez erbu*. Martin : SGHS, 2010, s. 56.

reníctvo vnútra „zdedilo“ bývalý krajinský archív, respektíve Archív Ministerstva vnútra SR v Bratislave. Iniciatívu začalo vyvíjať aj Povereníctvo SNR pre pôdohospodárstvo, kde sa začiatkom roku 1946 vytvorilo kultúrno-historické oddelenie na čele s Júliusom Bartákom. Toto oddelenie sa malo postarať o rezortné archívy prislúchajúce do pôsobnosti tohto povereníctva. Malo v tom čase obdobné kompetencie ako zemédelský archív pre české krajiny.⁹² Organizovanie archívov na Slovensku takto stále fungovalo s ohľadom na rezortnú príslušnosť, a to aj do značnej miery poznamenalo jeho ďalší vývoj.

Najdôležitejšou udalosťou roku 1947 v oblasti slovenského archívniectva bolo zriadenie *Pôdohospodárskeho archívu v Bratislave*, ktorý vznikol ako rezortný archív povereníctva pôdohospodárstva. Jeho riaditeľom sa stal spomenutý J. Barták. Tento archív mal kompetencie vo vzťahu k hospodárskym a patrimoniálnym archívom, ktoré patrili pod rezort pôdohospodárstva a okrem hlavného archívu v Bratislave si zriaďoval v regiónoch svoje oblastné pobočky. V rámci sústavy pôdohospodárskeho archívniectva, knihovníctva a múzejníctva boli navrhnuté aj dva inšpektoráty oblastných pôdohospodárskych archívov:

1. v Bratislave, kam spadali oblastné pôdohospodárske archívy sídliače v mestách Bratislava, Nitra, Martin, Banská Bystrica,
2. v Košiciach s pobočkami v mestách Košice, Humenné, Levoča a Rimavská Sobotka.⁹³

Ustanovením Pôdohospodárskeho archívu a jeho pobočiek vznikla popri Archíve povereníctva vnútra a administratívnych archívov, druhá sústava archívov. V oboch prípadoch však išlo len o rezortnú sústavu a pôsobnosť. V roku 1947 sa opäť celoštátne diskutovalo o príprave koncepcie novej československej archívnej sústavy. Pri tejto príležitosti sa konala na povereníctve školstva porada, kde sa opäť hovorilo aj o novom návrhu archívneho zákona.⁹⁴ B. Varsik mal k predloženému návrhu viacero výhrad. Tie súviseli najmä s vytvorením *Štátnej archívnej rady*, ktorá mala byť poradným orgánom vláde, MŠANO a ministerstvu vnútra ohľadom oblastí archívniectva. Išlo pritom o obdobný návrh ako v roku 1922 predkladal Jan Morávek. B. Varsik navrhoval spojiť otázku archívniectva s ochranou umeleckých a prírodných pamiatok. Dôvodil tým, že Štátna archívna rada, ktorá mala mať predsedu a 22 členov a náhradníkov, by bola zrejme nefunkčnou, keďže podľa návrhu sa mala vyjadrovať i k takým veciam, ako bolo povolenie prístupu k štúdiu v archívoch. Musela by sa teda často schádzať a pri nedostatku odborných archívárov na Slovensku by zrejme nemala často zastúpenie slovenskej strany. Tiež upozornil na fakt, že nový návrh zrejme vôbec nepočíta s existujúcou štruktúrou archívov povereníctiev na Slovensku, pretože sa v návrhu zákona vôbec nespomínajú.⁹⁵

Rokovanie o novom návrhu zákona o organizácii a činnosti archívov sa opätovne predlžovalo. Pritom potreba vytvorenia štátneho ústredného archívu na Slovensku

⁹² SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 22/1946.

⁹³ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 10/1947; SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. č. 17/1927.

⁹⁴ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 35/1947.

⁹⁵ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. 36/1947.

sa naďalej pociťovala ako najväčší problém slovenského archívnictva. Badať to aj z rezolúcie slovenských umelcov a vedcov, ktorú prijali na svojom II. zjazde 28. októbra 1948. V druhom bode rezolúcie sa žiadalo zriadenie *Ústredného štátneho archívu*, oblastných archívov a vydanie archívneho zákona. Žiadali popritom aj poštátnenie *Slovenského múzea v Bratislave* a *SNM v Martine*.⁹⁶

Menšia zmena organizácie archívnictva na Slovensku nastala po zavedení krajského zriadenia v roku 1949. Krajské národné výbory si totiž vytvorili krajské archívy. V súvislosti s ich vznikom B. Varsik navrhol, aby sa do týchto inštitúcií ne-centralizovali jednotlivé archívy z celého kraja, ale aby sa ich základom stali bývalé župné archívy, ktoré sa po jednotlivých krajoch nachádzali v počte 2 – 3 a do nových depotov by sa potom mali koncentrovať i archívne celky tých úradov na území jednotlivých krajov, ktoré by potrebovali pomoc pri uložení a zabezpečení. Štátny inšpektor archívov tu poukazoval najmä na archívy bývalých okresných úradov.⁹⁷

Na konci roku 1949 vznikla nová iniciatíva povereníctva školstva, ktoré zvolalo poradu k príprave vytvorenia štátneho ústredného archívu.⁹⁸ Vznikla na nej päťčlenná komisia v zložení: B. Varsik, A. Húščava, J. Barták, J. Hutlas a P. Ratkoš, ktorá mala predložiť konkrétnejší návrh. Prvá porada komisie však iba skonštatovala, že je potrebné zistiť, v akom štádiu sa nachádzajú prípravy na prijatie archívneho zákona v Československu.⁹⁹ Keď však V. Wagner inšpektorovi archívov a knižníc oznámil, že v Prahe sa s archívnyim zákonom neurobilo vôbec nič kvôli kompetenčným sporom, komisia sa v Bratislave zišla znovu, aby prerokovala potrebné náležitosti k návrhu na zriadenie ústredného archívu na Slovensku.¹⁰⁰ Na konci roku 1949 sa konala širšia archívna porada, na ktorej sa účastníci z viacerých rezortov oboznámili s rezolúciou Slovenskej akadémie vied a umení, vydanéj 20. septembra 1949, v ktorej sa s ohľadom na nepriaznivý stav v slovenskom archívnictve žiadalo vydať archívny zákon, ktorého osnova bola pripravená od roku 1947, zastúpiť Slovensko v celoštátnej archívnej rade, založiť Štátny alebo Krajský (zemský) archív na Slovensku so samostatnou budovou, zaistiť existenciu pre odborných archivárov, donútiť majiteľov väčších archívnych celkov zamestnávať archivára – odborníka a zabezpečiť opateru súkromných archívov.

Pri prerokovaní spomenutých bodov B. Varsik spomenul všetky predchádzajúce pokusy o zriadenie štátneho ústredného archívu, úspešné zriadenie archívu povereníctva vnútra (Krajský archív 1928) a Pôdohospodárskeho archívu (1947) a tiež spomenul ideu zriadenia ústredného banského archívu (od roku 1943),¹⁰¹ pri ktorom malo byť zriadené aj banské múzeum. B. Varsik ho zamýšľal zriadiť v Banskej Bystrici, ktorú považoval z pohľadu jej polohy za ideálnu. V lete 1943 preto v rámci inšpekčnej cesty do stredoslovenskej banskej oblasti prezrel i budovu bývalej chlap-

⁹⁶ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 25/1949.

⁹⁷ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 39/1949.

⁹⁸ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 50/1949.

⁹⁹ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 52/1949.

¹⁰⁰ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 54/1949.

¹⁰¹ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 1/1950.

čenskej školy, ktorá by sa mohla upraviť na tento účel. V čase jeho pracovnej cesty ju prerábali a mala slúžiť pre Banskú Bystricu ako knižnica a archív. Inšpektor archívov však napokon pri tejto prehliadke skonštatoval, že by zrejme bolo najideálnejšie, keby sa pre banský archív postavila nová budova.¹⁰²

B. Varsik považoval za akútny problém slovenského archívniectva najmä nevyhovujúce podmienky uloženia vtedajších archívov. Na porade z 18. decembra 1949 padali rôzne návrhy, ktoré však možno azda spojiť do jednej myšlienky, ktorá smerovala k istej centralizácii slovenského archívniectva. J. Barták navrhol zriadiť osobitnú archívnu radu ako medzirezortný orgán Zboru povereníkov. Celkovým záverom porady však bolo vytvoriť ústredný archív s pobočkami, ktoré by boli vytvárané podľa potreby jednotlivých sektorov (sektor pôdohospodárstva, baníctva, priemyslu a pod.).¹⁰³ Tieto centralizačné snahy a spájanie archívov odmietal J. Barták, čo bolo pochopiteľné, keďže viedol ako riaditeľ rezortný Pôdohospodársky archív v Bratislave. Vo svojom liste B. Varsikovi odôvodnil svoj nesúhlas tým, že archív rezortu pôdohospodárstva je špecializovaný vedecký ústav, ktorý má okrem archívnej zložky v agende aj zriaďovanie vedeckých náučných knižníc v týchto pôdohospodárskych sektoroch, vybudovanie a zriaďovanie pôdohospodárskeho múzejníctva, publikačné práce a pod. Nemožno si nevšimnúť isté napätie, ktoré takto vzniklo medzi nimi. Prejavilo sa to už o pár týždňov neskôr, keď 25. januára 1950 zasadala *Komisia vo veci založenia Ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici*. Na tejto porade bol aj formálne založený *Ústredný banský archív*, a to v rámci podniku *Československé štátne bane a huty v Banskej Štiavnici*.¹⁰⁴ Štátnemu inšpektorovi archívov a knižníc na Slovensku B. Varsikovi to jednoducho J. Barták len oznámil, s dodatkom, že sa mu ho nepodarilo telefonicky zastihnúť. Nemožno si nevšimnúť, že inšpektora archívov jednoducho obišli. Cítiť to aj zo zdvorilého listu B. Varsika, ktorým oznámil, že z pracovných dôvodov nemôže pricestovať 30. marca 1950 na slávnostné otvorenie *Ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici*.¹⁰⁵

B. Varsik pôsobil vo funkcii štátneho inšpektora archívov a knižníc do 6. septembra 1951, kedy bol odvolaný výnosom Povereníctva školstva, vied a umení č. 127.569/51-IV/4.¹⁰⁶ Ako uviedol v liste, ktorý adresoval 13. októbra 1951 Pôdohospodárskemu archívu v Bratislave, v novinách sa už dočítal, že bola menovaná Štátna archívna rada, orgán, ktorý prevzal aj kompetencie Štátneho inšpektora archívov a knižníc na Slovensku.¹⁰⁷ V tomto čase však ešte stále na Slovensku nepôsobil štátny ústredný archív.¹⁰⁸

¹⁰² SNA, OF B. Varsik, škat. č. 1, sign. 30/1943.

¹⁰³ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 1/1950.

¹⁰⁴ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. 8/1950.

¹⁰⁵ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 21/1950.

¹⁰⁶ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 36/1951.

¹⁰⁷ SNA, OF B. Varsik, škat. č. 2, sign. č. 35/1951.

¹⁰⁸ Slovenský ústredný archív v Bratislave vznikol uznesením Zboru povereníkov zo dňa 20. mája 1952. <http://www.minv.sk/?charakteristika> [10. 11. 2012].

Pôvodne zamýšľaná dočasnosť Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc na Slovensku napokon trvala 32 rokov. Bola to prakticky funkcia – inštitúcia, ktorá istým spôsobom zastrešovala na Slovensku archívy a sčasti i knižnice. Pri existencii množstva rozptýlených archívnych celkov v obciach, mestách, v súkromnom vlastníctve, nebolo samozrejme možné vykonávať komplexnú dozornú činnosť. Napriek tomu sa obom inšpektorom darilo úspešne plniť dozornú úlohu aspoň v prípade zabezpečenia z pohľadu dejín Slovenska najdôležitejších archívov. V tejto oblasti bola ich práca záslužná a nezastupiteľná.

Activities of the Inspectorate-General of Archives and Libraries in Slovakia during the formation of the national network of archives (1919 – 1951)

Summary

In the period shortly after the formation of Czechoslovakia, the newly-created government had to contend with the creation of apparatus for the administration of the new country's territory as well as the unification of the two legal systems inherited from the two parts of Austria-Hungary. Along with these arduous tasks, the administration of Czechoslovakia also devoted much attention to the issue of safeguarding and protecting the cultural heritage of both constituent nations. The office of the Inspector General of Archives and Libraries played an important role in these efforts by not only overseeing and managing archives and libraries, but also by preparing proposals for establishing a functional and effective organizational framework for an integrated network of archives and libraries and by working with its partners in Hungary and Austria to ensure the proper transfer of documents and archival records (but also collections of artifacts and books) related to Slovakia to Slovak institutions. In Slovakia, the office of Inspector General was held first by Václav Chaloupecký and then by Branislav Varsik. Despite enormous amount of work by both men, they did not succeed in building a functioning unified network of archives even by 1951. Reasons for this were varied, ranging from the financial through the lack of properly educated and trained personnel all the way to the absence of a centralized institution (e.g. a national archive). The primary reason, however, was the extreme fragmentation of archives in Slovakia where along with central archives, regional archives and church archives there also existed a great number of local archives, city archives and private archives (archives managed by noble families and estates).